

Ulrich Beck ve Anthony Giddens'in Düşünümsellik Analizi Bağlamında Yapay Zeka Tartışmalarına Uzanmak

Tuğçe Nur ÇELİK¹

ÖZET

Ulrich Beck ve Anthony Giddens, klasik modernleşmeden sonra artan bilim ve teknolojik gelişmeler ile oluşan günümüz toplumunun karşılığı niteliğinde olan düşünümsel modernite üzerine analizleriyle ön plana çıkmaktadırlar. Modernliğin bir devamı olarak ele aldıkları ikinci moderniteye "düşünümsellik" kavramıyla açıklık getiren bu iki düşünür, modern toplumun karmaşıklığını ve belirsizliğini ele alırken güçlü bir analitik çerçeve sunarak modern dünyanın karanlık yüzüne ışık tutmaktadırlar. Bu çalışma, Beck ve Giddens'in düşünümsellik analizleriyle günümüz toplumunu yeniden şekillendirmeye başlayan "yapay zeka teknolojilerini" ilişkilendirme amacı taşımaktadır. Modernliğin ve beraberinde bireylerin düşünümsel bir özellik kazandığı, modernliğin kendi yapılarını yıkarak özellikle bilim ve teknoloji vasıtasıyla yenilerini inşa ettiği düşünümsel modernite analizlerinin yapay zeka teknolojilerinin yarattığı tartışmalara farklı bir perspektif yaratacağı düşünülmektedir. Zira yapay zeka teknolojileri bu teorik yaklaşımların ışığında incelendiğinde, modernliğin risk ve belirsizlik alanlarını, bireylerin kimlik oluşumlarını ve toplumsal yapıların bu teknolojiler tarafından nasıl etkilendiği konusunda derinlemesine bir anlayış sağlamaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada, yapay zeka teknolojilerinin modern toplumun dinamiklerine nasıl entegre olduğu ve bireylerin bu teknolojilerle etkileşiminin nasıl şekillendiği incelenecek ve Beck ile Giddens'in teorik çerçeveleri ışığında yapay zeka tartışmalarına yeni bir bakış açısı getirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ulrich Beck, Anthony Giddens, Düşünümsellik, Yapay Zeka Teknolojileri

Reaching Out To Artificial Intelligence Debates In The Context Of Ulrich Beck And Anthony Giddens' Reflexivity Analysis

ABSTRACT

Ulrich Beck and Anthony Giddens come to the forefront with their analyses on reflexive modernity, which is the counterpart of today's society formed by increasing scientific and technological developments after classical modernisation. These two thinkers, who clarify the second modernity, which they consider as a continuation of modernity, with the concept of "reflexivity", shed light on the dark side of the modern world by providing a strong analytical framework while addressing the complexity and uncertainty of modern society. This study aims to relate Beck and Giddens' reflexivity analyses with the "artificial intelligence technologies" that have started to reshape today's society. It is thought that the reflexive analyses of modernity, in which modernity and individuals gain a reflexive characteristic and modernity destroys its own structures and builds new ones, especially through science and technology, will create a different perspective on the debates created by artificial

¹ İzmir Bakırçay Üniversitesi, tugcenur.celik@bakircay.edu.tr

intelligence technologies. When analysed in the light of these theoretical approaches, artificial intelligence technologies provide an in-depth understanding of the risk and uncertainty areas of modernity, the identity formation of individuals and how social structures are affected by these technologies. Therefore, in this study, how artificial intelligence technologies are integrated into the dynamics of modern society and how the interaction of individuals with these technologies is shaped will be analysed and a new perspective will be brought to the discussions on artificial intelligence in the light of Beck and Giddens' theoretical frameworks.

Keywords: Ulrich Beck, Anthony Giddens, Reflexivity, Artificial Intelligence Technology

GİRİŞ

Tarih boyunca toplumsal yaşamda çeşitli değişimler meydana gelmiş ve bu değişimler bireylerin yaşantısında önemli dönüşümlere ve ilerlemelere neden olmuştur. Endüstrileşme, bilimsel ve teknolojik ilerlemeler, kültürel değişimler, dini figürler ve siyasi dönüşümler gibi bir dizi karmaşık ve derinlemesine etkiler toplumları değişim rüzgarına itmiştir. Bu bağlamda sosyoloji disiplini toplumda yaşanan bu rüzgarı anlama, açıklama ve çözümlenme çabası olarak ortaya çıkmıştır. Ancak 19. Yüzyılda özellikle endüstrileşme tekelinde yaşanan değişim sonucu ortaya çıkan sosyoloji bilimi, günümüze gelindiğinde yeni bir teknolojik devrimle karşı karşıya kalmış ve kendisini yenilemeye en çok ihtiyaç duyduğu döneme girmiştir. Yapay zeka teknolojileri ve onun temelinde gerçekleşen akıllı şehir ve akıllı devlet planlamaları, insansı robotlar gibi teknolojik gelişmeler toplumsal yaşantının pek çok yönünü kökten değiştiren dönüşümlerin işareti olmaktadır. Bu anlamda sağlık hizmetlerinden meslek hayatına, iletişimden eğitim sistemine kadar çeşitli alanlara kalıcı etkiler bırakmaya başlayan yapay zeka teknolojileri, bireylerin yaşamını kolaylaştırmak, verimliliği güçlendirmek, bilgi erişimi sağlamak gibi çeşitli avantajlar sunmaktadır. Dolayısıyla mevcut literatürde yapay zeka teknolojilerinin toplumlara büyük faydalar sağlayabileceği yönünde tartışmalar artarken, aynı zamanda bu teknolojilerin potansiyel riskleri ve belirsizlikleri de beraberinde getireceğini belirten çalışmaların sayısı her geçen gün artmaktadır. Bu kapsamda, “yapay zeka teknolojilerinin toplumun refah seviyesini yükselteceğinden ve bireylerin sosyal ilişkilerini iyileştirilmesine katkıda bulunacağı”ndan bahsedilmiştir (Öztemel, 2020, s. 90). Bugün hayatımızın her alanına dahil olan teknolojilerden faydalanmamak neredeyse imkansız hale gelmektedir. Sözgelimi internet artık insanın en birincil ihtiyaçları arasında yer almaktadır. İnsanın sudan vazgeçememesine benzer şekilde, internetten de vazgeçmenin mümkün olamayacağı açıktır. Ancak içme suyunun faydalı olabileceğine karşın, uçsuz bucaksız okyanusun ise her türlü tehlikeyi içerisinde barındırabileceği de hatırdan tutulmalıdır (Ünüvar, 2020: 26). Benzer şekilde yapay zeka teknolojileri için de aynısı söylenebilmektedir. Yapay zeka teknolojileri hayatımızın her alanını kuşatmış, kendisine ilişkin bağılıklarımızı yaşamsal ihtiyaçlarımızın karşılanmasına uyarlanarak ziyadesiyle arttırmış durumdadır. Bu nedenle yapay zeka teknolojilerinin ne olduğunu, nasıl kullanıldığını ve yan etkilerini bilmek günümüz bilgi çağında hayati bir zorunluluk haline gelmektedir. Bu bağlamda, sosyolojik perspektiflerin yapay zeka ve insan

ilişkinin avantajlı ve dezavantajlı yönleriyle anlamada oldukça önemli bir yeri vardır. Özellikle çağdaş sosyoloji yazınında adından sıkça söz ettiren Ulrich Beck ve Anthony Giddens gibi sosyologların toplum tahlillerinden hareketle yapay zeka teknolojilerini anlamak mümkündür. Beck ve Giddens'ın pek çok analizi yanında, bilhassa modernleşme ve düşünömselliğe dönük tespitleri, bu konuda derinlemesine bir anlayış sağlamaktadır. Beck modernite kavramını, "ikinci moderniteye" geçiş ile birlikte yeniden tanımlayarak onun insan yapımı bir olgu olmasına rağmen, modernite sürecinin yan etkilerinin kendi prensiplerine meydan okuduğundan bahsetmiş ve insanların, kendi eylemlerinin olumsuz sonuçlarıyla yüzleşmeleri gerektiğini öne sürmüştür (Wimmer ve Quandt, 2006: 337). Beck'in ısrarla işaret ettiği gibi, modernitenin ikinci aşaması, insanlığı bekleyen zorunlu ve zorlu bir sınavdır. Zira bu aşamada modernite, kendini sorgulama ve eleştirme sürecine girmiş ve bu süreçte çeşitli riskler ve tehlikelerle baş başa kaldıkları bilincine ulaşmıştır. Beck' in deyiimiyle, modernleşme kendi kendini tükettiği ve kendi ilkelerini baltaladığı bir döneme adım atarak düşünömsel modernleşme haline bürünmüştür (Beck, 2011b: 9-10). Başka bir deyişle modernizm, daima ilerleme ve gelişme vaadiyle çıktığı yolda, zamanla bu vaadini çürüten bir şekilde bürünerek kendi varoluşunu alt üst eder hale gelmiş ve bir iç muhakeme sürecine girmiştir. Benzer şekilde modernizmin ileri safhasını "geç modernite" olarak adlandıran Giddens da, bu dönemi gelenek ve alışkanlıkların sağladığı kesinliğin yerini rasyonel bilgi kesinliğinin alamadığı, genel olarak toplumsal yaşantıyı radikalleştiren ve küreselleştiren bir süreç olarak değerlendirmiştir (Giddens, 2010: 13-14). Bu bağlamda Giddens'ın geç modernizm olarak tanımladığı bu süreç, geleneksel normlar ve alışkanlıkların yerini almaya çalışan rasyonel normlar ve pratiklerin toplumun dinamik yapısını radikal bir şekilde değiştirdiği ve böylece küreselleşmeye ivme kazandırdığı bir durumu ifade etmektedir. Giddens'a göre modernlik bu yeni aşamasında, aydınlanma düşüncesinden miras kalan, akıl, bilgi ve düşünme konularının birleştiği düşünömsel bir modele bürünmekte ve böylece bilgiye başvurarak kendi yarattığı sonuçlarla yüzleşmektedir (Eşgin, 2013: 689- 690). İleri modernlik döneminde, insanlık bilgi okyanusunda ilerlerken, bu zihinsel keşfe paralel olarak belirsizlik ve risklerle başa çıkmak durumunda kalmaktadır. Bu bağlamda çağdaş yaşamı yeniden yorumlayan Beck ve Giddens'ın temel ortak noktası, modernizmi sadece rasyonalizmin parlak ışıkları altında aydınlık bir süreç olarak değerlendirmek yerine aydınlığın arkasındaki gölgelerde saklanan risklerin varlığına dikkat çekmeleri olmuştur. Bu bağlamda hem Beck hem de Giddens'ın, modern insanın aydınlık ve refah dolu yaşantısını, gerçek dünyanın karmaşık gerçekleriyle buluşturduğu söylenebilmektedir. Günümüzün ilerleyen modernlik safhasında ise özellikle yapay zeka teknolojileri ile insanlığa aydınlık, bilgi ve daha birçok avantaj sunulmaktadır. Fakat gelişen bu tip teknolojiler bireylerin toplumsal yaşantılarında karmaşık ve öngörülemeyen durumlarla karşılaşmasına da sebebiyet vermiştir. Beck ve Giddens'ın düşünömsellik analizleri, insanlığın geçirdiği bu süreci anlamayı kolaylaştırmakta, modernliğin günümüzde kazandığı yeni niteliği tartışmaya açmakta ve yapay zeka teknolojilerinin yarattığı etkilere daha geniş bir perspektif sunmaya katkıda bulunmaktadır. Bu yönüyle Beck ve Giddens'ın teorileri, modernliğin içerisindeki

düşünümsellik ve yapay zeka arasındaki karşılıklı etkileşimi anlamak ve eleştirel bir perspektif geliştirmek için önemli bir çerçeve sunmaktadır.

Beck'in Sosyal Teorisinde Düşünümsellik Analizi

Sosyal teorisinde modernleşme analizleriyle öne çıkan Beck, geleneğin modernleşmesi, sanayinin modernleşmesi ve düşünümsel modernleşme olarak üçe ayırdığı modernlik tarihinde, bilim ve teknoloji anlayışının büyüünün bozulduğu günümüz tarihsel yaşantısını düşünümsel olarak kavramsallaştırmış ve bu yöndeki tezleri ile ön plana çıkmıştır (Beck, 2011b: 10). Klasik modernleşme dönemi için bilim ve teknolojinin bireylerin düşünsel evrenini ve geleneksel inanç sistemlerini rasyonalizm temelinde değiştirerek dünyanın büyüünü bozduğundan bahseden Weber' in düşüncelerini genişleten Beck, günümüz yaşantısında artık sadece dünyanın değil bilimin ve teknolojinin de kendisini sorguladığı bir döneme girilerek büyülerini kaybettiklerinden bahsetmiştir. Bu bağlamda düşünümsellik kavramı, gözlerin artık sadece ilerlemenin ve teknolojinin ışıltısına değil, aynı zamanda bu gelişmelerin altında yatan belirsizliklere ve risklere çevrilmesine karşılık gelmektedir. Modernleşme sürecinin giderek düşünümsel hale gelmesi, insanların geleneksel bağlardan kurtulma çabasının yanı sıra modern teknoloji ve ekonomik gelişimin doğurduğu sorunlarla yüzleşmesi anlamına gelmektedir (Beck, 2011b: 22). İnsanlığın çift yönlü bir yolculuğa çıktıkları düşünümsel modernleşme bu anlamda, hem insanların kendi düşünme ve eylem biçimlerini sorguladığı hem de yarattıkları toplumsal sonuçlar ve karmaşıklarla yüzleştiği bir durumu ifade etmektedir. Bu anlamda düşünümsellik kavramsal olarak, ustalık ve bilinçte bir artışa işaret etmekten ziyade, yalnızca ustalığın imkansız olduğuna ve eylemler üzerindeki kontrolün sadece modernist bir kurgudan ibaret olduğuna vurgu yaparak ikinci modernite sürecinde artan bilginin tam kontrol anlamına gelmediği üzerinde durmaktadır (Latour, 2003: 36). Bu durumun ortaya çıkışında, klasik modern dönemde görülen ulus-devlet bileşeninin etkisini yitirmeye başlayarak toplumun giderek radikalleşmesi ve artan teknolojik ve bilimsel bilginin artması önemli bir rol oynamıştır. Ulus- devleti hem destekleyen hem de onun tarafından desteklenen, alışılmış aile, iş ve bireyin genel toplumsal yaşantısı gibi sosyal kurumların ve insan yaşantısının da düşünümsel modernleşme ile biçim değiştirdiği ve sorgulandığı bir sürece girilmiştir (Beck, Bonss ve Lau, 2003: 3-4). Toplum içerisindeki her bireyin, her oluşumun katı normlarından sıyrılarak kendi varoluşunu ve kimliğini sorguladığı ve yeniden inşa ettiğine vurgu yapan düşünümselleşme bu anlamda, hem kendi içerisinde klasik modernleşmenin izlerini taşımakta hem de geleceğin yeni yapıtaşlarını oluşturan bir sürece işaret etmektedir. Bu bağlamda düşünümsel süreçte, Descartes' in düşünüyorum öyleyse varım" şeklinde olan klasik insan tanımlaması da, "ben benim" şeklinde tepkisel bir tanımlamaya dönüşmüş ve bu tanım düşünümsel insanın ani bir şekilde karar alıp verme durumunu ve insan tepkilerinin belirsizleşmesini ifade etmiştir (Beck, Bonss ve Lau, 2003: 23). Düşünümsel süreçte birey, artık düşünme niteliğinden uzakta, sadece tepkileriyle var olabilen bir duruma gelmiştir. Descartes' e göre insan, kuşku duyan, anlayan, doğrulayan, yalanlayan, isteyen, istemeyen, imgeleyen ve duyumsayan yani öz itibarıyla düşünen bir şeydir (Descartes, 2013: 149). Fakat Beck için düşünümsel süreçte bu

durum değişmiş, insan artık sadece düşünmekle değil, tepki vermekle varoluşunu kanıtlayan bir varlık haline gelmiştir. Başka bir deyişle bireyin içsel sorgulamalarının yerini, anlık tepkileri almış, insan artık sadece düşünerek değil, yaşayarak ve tepki vererek düşünömsel hale gelmiştir. Dolayısıyla Beck için günümüz yaşantısında artık eskiden olduğu gibi ustalıklı yapılan “düşünce gücü” değil bilinçsiz şekilde gerçekleşen “tepki verme gücü” baskın hale gelmiştir. Günümüzde insanlık, geçmişin gölgesinden sıyrılmaya ve geleceği bilgi ve teknoloji çerçevesinde şekillendirmeye çalışırken, kendi varoluşunu ve çevresini yeniden şekillendirir olmuş fakat bu sürecin yarattığı belirsizlikle düşünömsellikte kaybolur duruma gelmiştir.

Bu bağlamda düşünömselliğin ana teması, belirsiz, muğlak ve riskli olması ve yaşanan çağın çokta yeni bir dönem olmadığına dair vurgusu olmuştur (Therborn, 2000: 41). Klasik modernleşmenin çözölmeleri ile birlikte, düşünömsel süreç bu çözölmelerin içeriğini taşımakta ve bu içeriğin kaynaklık ettiği sorunları barındırmaktadır. Düşünömsel süreçte toplumsal yaşamın, sosyal kurumların, insanın varoluşunun biçim değiştirmesi yeni sorunları da beraberinde getirmiştir. Artık klasik modernleşmede görölen, fakirlik, açlık, artan nüfus gibi maddi sorunların yerini doğal kaynakların tehdidi ve tahribatı sorunlarına bırakmıştır (Beck, 2011b: 73-74). Tarım toplumlarından endüstri toplumuna geçiş, bireyleri yeni bir yaşam biçimine geçirmiş, köylölük yerine fabrika işçiliği öne çıkmış, bu durum gelir eşitsizliği ve kentleşme gibi sorunları beraberinde getirmiştir. 21. yüzyıla gelindiğinde ise bir kozmopolitleşme ortaya çıkmış, kapitalizmin küreselleşmesi bünyesinde geniş çapta güç ilişkilerini ve eşitsizlikleri barındıran bir hale dönüştürerek zengin Batılı insanın bedenine dışlanan diğer “ötekilerin” organları dahil edilmiştir (Beck, 2012: 8). Beck’in zenginın bedenine ötekilerin organının eklenmesi yönündeki betimlemesi düşünömsel çağın trajik ironilerinden birisi olmuştur. Refah ve ilerleme bir kesim için başarı ve üstönlük ifade ederken, paralel olarak bir başkasının yok oluşuna ya da mağduriyetine katkıda bulunmaktadır. Batı merkezli zenginlik, güç ve refahın büyümesi, ötekileştirilen diğer insanların maruz kaldığı ayrımcılık ve dışlanmanın da kaynağı olmaktadır. Bu bağlamda Beck için düşünömsel süreçte yaşanan kozmopolitleşme, içerişi ile dışarısı, ulusal ile uluslararası arasındaki geleneksel sınır çizgilerinin artık korunmadığı yani içerişi ile dışarısı arasındaki etkileşim ile yeni karışımlar elde edildiği bir süreci vurgulamaktadır (Wimmer ve Quandt, 2006: 343). Bu yeni karışımların getirdiği karmaşıklık bir tür kozmopolitlik deneyimi yaratmakta, insanlar farklı kültürlerin, düşüncelerin ve yaşam tarzlarının iç içe geçtiği bir dünyada bulunmaktadır.

Düşünömsel modernleşme, bireylerin iç dünyasındaki maddi sorunlarına ek olarak bireyin doğayla ve teknolojiyle olan ilişkisindeki sorunları da gün yüzüne çıkarmıştır. Buna ek olarak bu yeni süreç, nükleer riskler, ekolojik riskler, teknolojik riskler ve iyi hesap edilmemiş finansal riskler gibi küresel risklerin oluşturduğu “kozmpolit zorunlulukları” yani hem bireysel hem de kolektif sorumlulukları getirmektedir (Beck ve Grande, 2010: 417). Beck’in işaret ettiği bu kozmpolit zorunluluklar, insanlığın karşı karşıya kaldığı evrensel bir gerçekliği yansıtmakta ve modern toplumları karşılaştıkları tehlikelere karşı bir dayanışma içerisine sokan dinamiklerin dışavurumunu oluşturmaktadır. Zira

düşünümsel modernleşmenin getirdiği tehlikeler ve riskler artık sadece belli bir kesimi değil tüm insanlığı etkiler konuma gelmiştir. Küreselleşmeyi düşünümsel süreç olarak adlandıran Beck, bu süreçte toplumların kozmopolitleşmesini, sınırların çoğalmasını birer meşrutiyet krizi olarak değerlendirmiş ve küresel risklerin temeli olarak değerlendirmiştir (Beck, 2005: 143- 144). Beck'in sınırların çoğalması kavramı, düşünümsellikle meydana gelen karmaşık ve muğlak bir dünyaya gönderme yapmaktadır. Klasik modernleşme döneminde toplumsal sınıflar, iş tanımlamaları, devlet görevleri gibi toplumsal yaşantıya dair her unsur sınırları belli ve katı bir normlar bütünüyle işleyen bir sistem hüviyetindeydi. Fakat düşünümsel modernleşmede sınırlar artık sabitlenmiş değil, sürekli olarak yeniden tanımlanabilir ve yeniden konumlandırılabilir hale gelmiştir (Beck, 2005: 144). Bu durum toplumsal, kültürel ve ekonomik sınırların her an farklı bağlamlarda değişim geçirebileceğini ve yeni risk oluşumlarıyla karşılaşılabilirliğini yansıtmaktadır. Bu bağlamda Beck, düşünümsel modernite sürecinin bir risk toplumu oluşturduğunu ve bu toplumda “kozmpolit tahakküm” altında yaşandığını belirterek bu küresel risklerin her toplumu birbiriyle ilişkilendirdiğini ve herkesi etkilediğini belirtmiştir (Beck, 2011a: 1348). Beck'in kozmpolit tahakküm kavramı, küresel risklerin hiçbir toplumu veya bireyi dışlamadığını, herkesin bu risklerle karşı karşıya olduğunu ve bu risklerin küresel ölçekte bir tür denetim veya baskı kurduğunu ifade etmektedir. Düşünümsel süreçte artık insan beklenmedik bir şekilde düşüncelerinin ötesinde ve kendi benliğinin dışında, küresel bir ağın parçası haline gelmektedir. Beck'in deyişiyle artık ulus- devletlerle çevrili bir toplum içerisinde yaşanmadığı gibi somut gündelik eylemlerin kavranmamış küresel bağlantılardan oluştuğu bir yapıda yaşanmaktadır (Beck, 1992: 164). Başka bir deyişle Beck, günümüz toplumunun artık keskin ulusal sınırlarla çizili olmadığını, bunun yerine karmaşık ve etkileşimli bir küresel ağlar örgüsünden oluştuğunu vurgulamaktadır. Ulus-devletlerin egemenliği artık tek belirleyici güç değildir; aksine, insan eylemlerinin her bir noktada ve her bir düzeyde küresel etkilere sahip olduğu bir yapı mevcuttur. Beck'in ısrarla üzerinde durduğu tahakküm kozmopolitleşmesi, dünya risk toplumu tarafından üretilen belirsizlik ve güvensizliklerin ulusları aşan düşünümsellik tarafından küresel risklerin toplumsal olarak inşa edildiği iddiasını taşımaktadır (Beck, 2011a: 1349). Düşünümsel süreçte artan şekilde gelişmekte olan bilgi ve teknoloji mekanizmaları, risklerin hem üreticisi hem de risklerin bilgisini topluma mal eden kesim olmaktadır. Bu anlamda düşünümsel süreçte, küresel riskler haber medyasına bağımlı hale getirilerek toplumsal sınırları aşmış ve insanların zihinlerinde yer edinir duruma gelmiştir (Beck, 2011a: 1349). Medyanın gücü ve etkisi bir riskin nasıl algılandığı, yayıldığı ve hatta nasıl uluslararası boyuta taşındığı üzerinde belirleyici olmaktadır. Özellikle günümüzde, medyanın hızı ve yayılma potansiyeli bir riskin etkisinin ve görünürlüğünün dünya çapında genişlemesine olanak tanımaktadır. Radyoda yayımlanan kısa bir haber, bilim insanlarının yayınladığı bir makale veya gazetede bir haber, saygın bilimsel bir kaynaktan geldiği için çağdaş toplumda bireylerin riskleri algılama ve değerlendirme süreçlerine katkıda bulunmaktadır (Hannigan, 2022: 145). Düşünümsel modernleşme ile birlikte bilim ve teknolojinin öne çıkmasıyla bilim insanları ve uzmanlar, toplumun güvenilir bilgi kaynakları olarak kabul edilir duruma gelmiştir. Fakat Beck günümüzde, bilimin risk tanımlamasında

sahip oldukları rasyonalizm tekelinin kırıldığından ve bilim insanlarının nesnel olma çabalarının da siyasi etkenlerle bütünleştiğinden bahsederek artık riskin bir uzmanı olmadığını vurgulamıştır (Beck, 2011b: 37). Başka bir deyişle Beck, riskin belirlenmesi ve değerlendirilmesi sürecinde tarafsız bir uzman figürünün bulunmadığına işaret etmiş, bilimsel araştırmaların nesnellik iddiasıyla yola çıkarsa da aslında siyaset gibi çevresel etkilerle şekillendiğinden bahsetmiştir. Bu konu üzerine daha da ileri giden Beck bilimin, insana hastalık bulaştırmanın ve küresel çapta yeryüzünü kirletmenin düzenleyicisi olduğunu yani öz itibarıyla risklerin asıl olarak uzmanlaşmanın arasında yatan bir şey olduğunu iddia etmiştir (Beck, 2011b: 105). Dolayısıyla Beck, bilim ve teknolojinin toplumsal konumunu sorgulamış ve bilimsel araştırmaların sorgulanmadan kabulünü eleştiri oklarına tabii tutmuştur. Zira bilim ve teknoloji artık çevresel ve toplumsal olmak üzere birçok sorunların kaynağı durumuna gelmiş ve bu sorunların tayini de tartışma konusu olmuştur. Örneğin, enerji kıtlığına çözüm üretmek için oluşturulan Çernobil nükleer santralının patlaması insanlığın bilime olan inancının sarsıldığı ve aynı zamanda kültürel bir körleşme deneyiminin yaşadığının göstergesi olmuştur (Beck, 1987: 154). Zira insanlar artık bilimin çığır açıcı sonuçlarından yararlandığı kadar bilimsel faciaların sonuçlarından da bir o kadar habersiz yaşam sürmektedir. Bu noktada bireylerin bu sonuçlara karşı körlüğünde medyanın ve bilimsel uzmanların rolü yadsınamaz derecede öne çıkmaktadır.

Giddens’in Sosyal Teorisinde Düşünümsellik Analizi

Düşünümsellik ve düşünümsel modernite kavramlarını sıklıkla kullanarak sosyal teorisinde kavramsal çerçeve sunan bir diğer sosyolog olan Giddens, her ne kadar Beck ile benzer kavramlara başvurmuş olsa da toplumsal yaşantıyı açıklarken farklı bir perspektiften bakmayı amaçlamaktadır. Giddens, düşünümsellik kavramını “öz-farkındalık” anlamına gelen sınırlı bakış açısıyla değerlendirmemiş ve onu, toplumsal yaşamın süregiden akışının izlenen bir niteliği olarak kavramıştır (Giddens, 1984: 3). Bu doğrultuda Giddens düşünümsellik kavramını sadece modernliğin bir evresi olarak sınırlı bir anlamda ele almamış, aynı zamanda insanın bireysel ve toplumsal varoluşunun temel bir yönü olarak da değerlendirmiştir. Modernitenin düşünümselliğini, her insana özgü niteliğin vazgeçilmez bir parçası olan “davranışın düşünümselliğinden” ayıran Giddens, bu doğrultuda modernliğin düşünümselliğini, toplumsal etkinliğin geniş bir yelpazesinin ve doğayla olan maddi ilişkilerin yeni bilgiler ışığında sürekli olarak yeniden değerlendirilmesi olarak tanımlamıştır (Giddens, 2010: 35). Bu bağlamda Giddens, düşünümselliği, kendi üzerine düşünme temelinde modernliğin yeni bir aşaması olarak değerlendirmiş, günümüz toplumsal yaşantısı için her geçen gün artan bilimsel ve teknolojik ilerlemelerle birlikte mevcut bilgiler ve deneyimlerin sorgulandığı bir döneme girildiğini iddia etmiştir. İşte Giddens bu noktada modernliğin bu kapsayıcı düşünümselliğinin insan benliğine kadar uzandığını belirterek ikinci düşünümsel analiz noktası olarak belirlediği, gelenek-ötesi düzende ortaya çıkan düşünümsel benlikten bahsetmiştir (Giddens, 2010: 51). Bu bağlamda Giddens, modern çağda yaşanan düşünümselliğin, bireylerin yaşamlarında da etkili olarak, bireylerin kendi yaşamsal serüvenlerindeki

değişiklikleri de sürekli olarak gözden geçirdikleri bir duruma işaret etmiştir. Bu doğrultuda Giddens sosyal teorisinde düşünümsellik kavramını, hem modernliğin düşünümselliği hem de benliğin düşünümsel tasarımı olmak üzere birbirleriyle bağlantılı iki farklı boyut üzerinden değerlendirerek modern toplumların karmaşıklığını anlamlandırmak için geniş bir perspektif sunmuştur.

Giddens, çağdaşı olan Beck gibi, içerisinde bulunduğu yaşantının modernlikten kaynaklanan değişim ve dönüşümlerinin farkında olmuş ve bu yaşantıya açıklık getirmeyi amaç edinmiştir. Bu doğrultuda Giddens, modernliğin kendi doğası üzerine tekrar düşünmeye davet ederek modernliğin sonuçlarının eskisinden daha çok radikalleştiği ve evrenselleştiği düşünümsel bir döneme girildiğini belirtmiş ve bu dönemin değişim hızı ve değişim alanlarıyla geleneksel düzenden ayrılan süreksizliklere sahip olduğunu iddia etmiştir (Giddens, 1994: 11- 12). Giddens modernliğin yeniden düşünülmesine olan ihtiyacı vurgulayarak modernliğin doğasını anlamaya teşvik etmiş ve günümüzde yaşanan değişim ve gelişmelerin düşünümsel boyutunu gözler önüne sermiştir. Giddens modernliğin düşünümsel boyutunda değişmelerin hızına ve bu değişimlerin kapsamının sadece belirli bir yerde değil yeryüzünün her bir noktasında geçerli olduğunu belirterek düşünümsel boyuttaki süreksizliğe, başka bir deyişle sabitliğe değil, değişkenliğe dikkat çekmek istemiştir. Bu doğrultuda Giddens, modernliğin bu süreksizliğinin dinamiklerinin, zamanın standartlaştırılması ve toplumsal alanların birbirleriyle bağdaştırılmasını ifade eden *zamanın ve uzamın ayrışması*, toplumsal sistemlerin modern yapılar tarafından sökülerek yenilerinin inşasını içeren *yerinden çıkarılma* ve yeni edinilen bilgilerin açtığı yolu içeren *düşünümsellik* olarak ayırdığı süreçlerden kaynaklandığını öne sürmüştür (Giddens, 1994: 22). Giddens için modernlik bu anlamda toplumsal yaşantının her bir alanında köktenci bir dönüşümü ifade etmektedir. Günümüz toplumunda zaman ve uzamın ayrışması toplumları tek bir tarih çizgisine bağlı kılmış ve aynı zamanda kabul görmüş sınırlamaları bulanıklaştırarak bireylerin köklerinden kopmasına ve özgünlüklerinden sıyrılmasına neden olmuştur. Geleneksel toplumlarda zaman ve uzam birbirleriyle sıkı sıkıya ilişkili iken, modern yaşamda saat ve takvim gibi icatlar zamanı evrenselleştirmiş ve insanların denetim altına alınmasını kolaylaştırmıştır (Saygın, 2016: 74). Toplumsal sistemlerin sökülerek yerinden çıkarılması da yine zaman ve uzamın standartlaştırılması ile bağlantılı olarak gelişerek modernlik tarafından yıkılan ve yerlerine modernliğin çıkarları doğrultusunda inşa edilen toplumsal uygulamaları ifade etmektedir. Modernlik, oluşmaya başladığı ilk anlardan itibaren, geleneklerin meşruluğunu ortadan kaldırmış ve onu yeniden kendi aygıtları ile inşa etmiştir (Wallace ve Wolf, 2012: 248).

Giddens için modernliğin temel yerinden çıkarma aygıtları ise güven üzerine kurulu olan, belirli grupların çıkarları altında işleyen para gibi, *simgesel işaretler* ve toplumun her türlü bilgi ihtiyacını karşılayan *uzman sistemleridir*. (Giddens, 1994: 30). Giddens için modernliğin bir diğer dinamiği olan düşünümsellik ise, modern öncesi dönemde sadece geleneklerin yeniden yorumlanması ve açıklığa kavuşturulmasına işaret ederken, modern dönemle birlikte yeni bilgiler ışığında oluşturulan toplumsal

uygulamaların sürekli olarak reforme edilerek yapıcı şekilde değiştirildiği anlamına gelmektedir (Giddens, 1994: 40-41). Modern dönemle birlikte insanlar artık toplumsal yaşantısında geçmiş deneyim ve tecrübelerine başvurmak yerine, düşünümselliğin çizdiği yeni rotadaki sürekli olarak güncellenen bilgileri ve deneyimleri kullanarak ve yenilerini oluşturarak toplumsal eylemlerinde esnek ve değişime açık bir yaşantı sergilemektedir. Düşünümsellik, özellikle modern dönemde ilk kez gerçekleştirdiği doğaya karşı teknolojik müdahaleyle birlikte kendisine yeni bir boyut kazandırmış ve bir bütün olarak düşünümsel şekilde oluşturularak sürekli yenilenen ve bilgi takviyesi yapan bir hale bürünmüştür (Giddens, 1994:41). Giddens için modernlikteki düşünümsellik bu anlamda sadece yeni olan şeylere karşı gelişen bir açlık hissiyatını değil aynı zamanda bu açlığın sebeplerinin sürekli olarak sorgulandığı ve edinilen her bilgide kesinlikten yoksun olma durumuyla karşılaşarak bu açlığa karşı her türlü müdahale biçimlerinin de mübah olduğu bir durumu betimlemektedir. Bu anlamda post-modernizm kavramı yerine düşünümsel modernliği tercih eden Giddens, günümüz yaşantısını post-modernistlerin aksine modernliğin aşılması hali olarak değil, modernliğin radikalleştirilmiş aşaması olarak değerlendirmiştir (Giddens, 1994: 51). Başka bir deyişle Giddens, modernliğin daha karmaşık ve radikal şekilde halen varlığını sürdürmekte olduğunu ifade ederek modernliğin yarattığı değişimlerin daha yoğun ve etkilerinin ise daha geniş kapsama yayıldığı bir toplumsal yaşantının hüküm sürdüğünden bahsetmiştir. Giddens'a göre, modernliğin radikalleşmesi, geçmişten gelen kültürel, sosyal ve dini normların sorgulandığı ve parçalara ayrılarak tartışıldığı bir süreci ifade etmekte ve bu süreç Giddens'ın analizlerinde *post-geleneksel* dönem ile kavramsallaştırılmıştır (Beck, Giddens ve Lash, 1994: 57). Başka bir deyişle düşünümsel süreçte ortaya çıkan radikalleşme, nesilden nesile aktararak toplumsal yaşamın bir kılavuzu olan bu normların etkisini kaybederek, bireylerin toplumsal yaşantılarının ve kimliklerinin daha esnek hale geldiği bir durumu ifade etmektedir.

Bu bağlamda Giddens, modernliğin bu şekilde yayılımla artık aklını başına toplamaya zorlandığından bahsederek modernitenin ilkelerinin sorgulandığı bir sürecin kapılarının açıldığını ileri sürmüştür (Beck, Giddens ve Lash, 1994: 57). Modernliğin ilkelerinin incelenmeye başlamasını, bir anlamda modern dünyanın aklını başına getirme çabası olarak değerlendiren Giddens, modernliğin beraberinde getirdiği karmaşıklığa ve belirsizliğe karşı bir farkındalık yaratmayı amaçlamıştır. Zira Giddens için modern yaşamın düşünümselliği dünyaya, kıtlık sonrası bir sistem, çok katmanlı bir demokratikleşme ve teknolojinin insanileştirilmesi gibi karmaşık özellikler getirmektedir (Ritzer, 2013: 554). Giddens'ın düşünümsellik kavramı etrafında şekillenen bu gelişmeler, toplumsal sistemlerin yeniden yapılandırıldığı ve insanların yeni deneyim ve bilgilerle karşılaştığı bir alana işaret etmektedir. Düşünümselliğin merkezi bir unsur haline geldiği böyle bir toplumsal yaşantıda, senaryoların karmaşıklığı da daha belirgin hale gelmektedir (Beck, Giddens ve Lash, 1994: 59). Giddens'ın tezlerinde, bu senaryoların karmaşıklığı sadece toplumsal sistemlerde yaşanan bir unsur olarak kalmamış bireylerin benliğine de etki eden bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Zira modernliğin düşünümsel deneyimi içerisinde sadece yerel topluluklar değil, aynı zamanda bireyin kişisel yaşamı ve

benliğin en mahrem özellikleri de belirsiz zaman-mekan uzantılı ilişkilerle iç içe geçmiş bir durumdadır (Beck, Giddens ve Lash, 1994: 59).

Modernliğin düşünümselliğinin post-geleneksel bir düzen yarattığını belirten Giddens, buna ek olarak bu düzen içerisindeki deneyim biçimlerinde bireysel kimliklerin düşünümsel olarak düzenlenen bir durum haline geldiğini ileri sürmüştür (Giddens, 2010: 16). Başka bir deyişle Giddens, modernliğin var olan gelenekleri yıkma ve yeniden inşa etme sistemi içerisinde, bireylerin geleneksel olan norm ve rollerin dışına çıkarak kendilerini tanımlama çabasını benliğin düşünümsel hale gelmesi olarak tanımlamaktadır. Bu noktada Giddens post-geleneksel toplumları, yerel ve küresel iletişim sonucu ortaya çıkan *mahremiyetin dönüşümü* adını verdiği kavramsallaştırmayla incelemiş ve bireyler arasındaki saf ilişkilerde artık dışsal kriterlerin yok olduğunu bunun yerine sadece bireylerin birbirine sunabilecekleri sürekli değişmekte olan güven gibi bir karşılıklar dizini olduğunu ortaya koymuştur (Giddens, 2010: 17). Giddens'in bahsettiği modernite tarafında yok edilen bu kriterler, geleneksel norm ve pratiklerdir. Giddens modernliğin temel dinamiklerinden olan *yerinden çıkarılma* ilkesinin bireyler arasındaki ilişkilerde de etkili olduğunu, yani bireyler arasındaki iletişimde geleneksel normların yerini, modernliğin dönüştürdüğü güven ve diğer karşılıklı tatmin edici unsurların aldığını belirtmiştir. Bu bağlamda mahremiyetin dönüşümü, modern dünyanın dinamikleri içerisinde bireylerin ilişkilerini ve bireysel kimliklerini şekillendiren ve bireyleri modern dünyaya adapte eden bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Giddens'in benliğin düşünümselliği analizlerinde, bireysel kimliğin, benliğin ve hatta bedenin bile düşünümselliğin bir parçası haline gelerek sorgulandığı ve modernliğin yarattığı toplumsal sistemler tarafından şekillendiği ve kontrol altına alındığı tezleri ön plana çıkmaktadır (Giddens, 2010: 103-105). Dolayısıyla Giddens, modernliğin bireyin iç dünyasına ve kimliğine nasıl müdahale ettiğini, toplumsal sistemlerin dayattığı çerçeve içerisinde benlik süreçlerinin sürekli sorgulanarak inşasını analiz etmiştir. Modernitenin kontrol sisteminin bu şekilde benliğe kadar uzanmasının sonucunda ise bireyler ahlaki bir yoksunlukla baş başa bırakılmış ve toplumda bir varoluşsal soyutlanma yaşanmıştır (Giddens, 2010: 20). Kısacası geleneksel kökenlerini kaybeden birey, modernitenin yarattığı düşünümsellik akıntısında iyi ve kötü arasındaki sınırları tanımlamak için çırpınırken içsel bir boşlukla yüzleşerek kendi benliği ve çevresine karşı bir varoluşsal soyutlanma yaşamaktadır.

Giddens, modern çağın yeni bir görünümü olan düşünümselliğin, bireylerin içsel yaşantısına kadar uzanarak derin etkiler bıraktığını belirtmiş, modernitenin kendini ilkelerini sorgulayarak yeniden inşa ettiği bu süreç boyunca bireyin de kendi yaşantısını sürekli gözden geçirmek zorunda bırakıldığı bir toplum betimlemesi yaparak modernliğin düşünümselliği ile benliğin düşünümselliği arasındaki iç içe geçmişliği ön plana çıkarmıştır. Giddens'in düşünümsellik analizleri için çeşitliliğin yarattığı karmaşaya odaklanıldığı söylenebilmektedir. Bu nedenle Giddens Beck'den farklı olarak, toplumsal yaşamın daha önce görmediği yönlerinin ortaya çıkarıcı ve modernliğin tamamlanma aşaması olarak

gördüğü *düşünümsel modernleşme* kavramı yerine, artık net ilerleme yönlerinin olmadığı, geleneğin çözümlenip yenilerinin inşa edildiği ve sonrasında onların da bozguna uğratıldığını ifade eden karmaşık ve çok yönlü *kurumsal düşünümsellik* kavramını tercih etmiştir (Beck, Giddens ve Lash: 1994: 185). Bu bağlamda modernliğin gelişiminin artık belirgin bir yönü ve geleceği olmadığına dikkat çeken Giddens, kurumsal düşünümselleşme kavramı ile modernliğin halen belirsiz bir süreç olarak anlaşılması gerekliliğini ortaya koymuştur. Sonuç olarak Giddens, modern yaşamın yarattığı karmaşıklığa ve bu süreçte bireyin de bu karmaşıklıkta yaşadığı durumlara ve problemlere odaklanarak değişken modern toplumu bir nebze olsun anlamlandırmayı amaçlamıştır.

Beck ve Giddens'in Düşünümsellik Analizleri Bağlamında Yapay Zeka Teknolojileri

Geçmişten bugüne teknoloji Heideggerci anlamda yorumlandığında, insanların doğayla ve kendisiyle bir karşılaşma tarzı olarak insanlığın *kaderi* olmuştur (Heidegger, 2017: 67). Teknolojiyi sadece bir aygıtlar mekanizması olarak değerlendirmeyen Heidegger, aynı zamanda insanın dış dünya ve varoluşuyla olan ilişkilerini tasarlayan, düzenleyen ve yöneten derin bir kadersel güç olarak algılamaktadır. Bu tanımlamadan yola çıkıldığında günümüz yaşantısı da hızlı değişim ve dönüşüm süreçlerinin yaşandığı, teknolojinin artık sadece bir araç olarak değil, gücünün toplumun temel yapılarını etkileyen bir merkezi güç olarak değerlendirildiği bir dönem ifade etmektedir. Bu yeni dönemde insanlık teknolojinin yarattığı kaderi benimserken, aynı zamanda kendi varoluşlarını ve çevrelerini yeniden sorgulama içerisine girmektedir. Bu durum ise günümüz toplumsal yaşantısında toplumsal yapılar ve ilişkilerin sürekli yeniden inşa edildiği ve sorgulandığı *düşünümsellik* döneminin bir dışavurumu olmaktadır. Özellikle son dönemlerde yapay zeka teknolojilerinin gelişimiyle birlikte, toplumsal normların, ilişkilerin, yapıların ve bireysel kimliklerin sürekli olarak gözden geçirildiği ve yeniden şekillendirildiği düşünümsellik çağının getirdiği koşullar, yeni bir ihtimaller alanı içerisinde olduğumuzun bir göstergesi niteliğindedir.

Bugün modern toplumlar, sahip olduğu dinamikler sayesinde sınıfları, meslek gruplarını, cinsiyet rollerinin dağıtımını, çekirdek aileyi, iş sektörlerini ve doğal tekno-ekonomik ilerlemenin kökünü kazıyan, başka bir deyişle kendi ilerlemesini yok etmeye dönüşen bir düşünümsellik aşamasındadır (Beck, Giddens ve Lash,1994: 2). Modernizm, başlangıcından itibaren Batı toplumlarını ve diğer toplumları da içine alarak, çeşitli alan ve yapılarda eski düzeni yıkan ve yenilerini yaratan bir dönüşümler silsilesiyle kendi oluşumunu sağlam temeller üzerine inşa eden bir gelişim çizgisi izlemiştir. Fakat bugün modernizm, kendi oluşturduğu bu dönüşümlerle sağladığı kökenlerini ve yarattığı oluşumları, yine kendisinin yarattığı bir sorgu ve değişim ağına tabi tutarak kendisini yeni bir varoluş mücadelesine sürüklemiştir. Düşünümsellik olarak karşımıza çıkan bu dönemde yapay zeka teknolojilerinin oluşumu da bu değişim ağlarından birisi olarak karşımıza çıkmakta ve bu ağın daha fazla genişlemesine neden olmaktadır. Yapay zeka teknolojilerinin bugün ekonomi, sağlık, eğitim gibi birçok alanda artan kullanımı, modernliğin kendi yapılarını bu teknolojiler ile yok ettiğinin ve yine bu

teknolojiler ile kendini yeniden inşa ettiğinin bir kanıtı niteliğinde olmaktadır. Modernitenin kendini sorgulayarak inşa ettiği bu dönemi bir kozmopolitleşme çağı olarak da değerlendiren Beck, bu çağda üst kademe ve alt kademe bulunan toplum ve grupların iç içe geçerek üst kademeyi beslemek için oluşturulan bir “dünya inşası” olarak değerlendirmiş ve ortaya çıkan eşitsizlik ve güç ilişkilerine dikkat çekmiştir (Beck, 2012: 11-12). Küresel iletişim ağları, veri analitiği ve yapay zeka tabanlı sistemler, küresel ticaretten uluslararası politikaya kadar birçok alanda üst kademe toplumların bu “dünya inşasına” hizmet ederek güç dengelerini etkileyen ve eşitsizliğin yaratımına katkıda bulunan bir işleyiş sergilemektedir. Zira bugün yapay zekanın kontrolünü ve oluşumunu elinde tutan başta Amerika, Çin ve Avrupa ülkeleri arasında ciddi bir rekabet savaşı gerçekleşmektedir (Günek, 2023: 5). Bu anlamda günümüzde kozmopolitleşme çağında, ülkeler arasındaki güç savaşı fiziksel veya meta üretimi rekabetinden ziyade bir bilgi sermayesi üzerinden gerçekleşen bir görünüme bürünmüştür. Yapay zekanın kontrolünü elinde bulunduran bu ülkelerin dışarısında kalan toplumlar ise bu güç savaşının dışarısında fakat ekonomik, kültürel ve siyasal açıdan eşitsizliklerle karşılaşmaktadır. Dolayısıyla düşünömsel süreçte, artık kırsal, taşralı olmaktan çıkıp giderek küresel gelişmelerin içerisine çekiliyor olmamız insanlığın ufkunun genişlediği veyahut dünyanın açıklığa kavuştuğu gibi pozitif bir yaşantı anlamına gelmediği görölmektedir (Beck, 2012: 11). Bununla birlikte Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından yakın zamanda yapılan bir çalışma, yapay zeka teknolojilerinin dünya çağındaki tüm işlerin ortalama %60’ını etkilerken, gelişmekte olan ölkelerde sadece %26’lık bir iş kesimini etkileyeceğini öne sürerek bu teknolojilerin özellikle ölkeler arasında eşitsizliği daha fazla arttıracığını ortaya koymuştur (BBC News, 2024). Veri analitiğiyle beslenen ve algoritmalarla yönlendirilen bu teknolojiler, küresel ticaretin nabzını tutmakta ve uluslararası ilişkilerin seyrini belirleyen bir unsur olarak yeni bir dünya inşacısı olarak karşımıza çıktığının bir kanıtı niteliğinde olmaktadır. Yapay zeka teknolojilerinin küresel alana yayılarak artan eşitsizliğe katkıda bulunması ve yeni risk parametreleri geliştirmesi, IMF gibi devlet dışı aktörlerin devreye girmesi gibi gelişmelerin ortak noktası kozmopolitleşme olmaktadır. Başka bir deyişle bu gelişmeler, devletlerin, medeniyetlerin ve sıradan insanların arasındaki sınırların bulanıklaşarak bilgi, sermaye ve risk akışlarına savunmasız hale gelmesine ve dünyanın her kesiminde yabancı ve öteki arasındaki karşıtlıkla var olan kimliklerin son bulmasına işaret ederek kozmopolitleşme çağının dışavurumları olmaktadır (Beck, 2008: 794). Yapay zeka teknolojileri de bugün bilgi akışını hızlandırarak dünyayı daha erişilebilir hale getirmekte, sunduğu bilgi akışları ile bireyleri ortak bir enformasyon yapısında buluşturmakta ve yarattığı bilgi sermayesi akışlarıyla küresel ekonomik ilişkileri derinleştirmeye katkıda bulunmaktadır. Örneğin, yapay zeka teknolojilerini kullanarak dijital pazarlama alanlarında etkinlik pazarlaması yapıldığı ve bireylerin bulunduğu ortamdan soyutlanıp farklı etkinliklere katılmasını sağlayacak şekilde geliştirildiği bir sanal gerçeklik dünyası yaratılmaktadır (Aydın, Nalbant ve Coğuplugil: 2023: 8). Yapay zekanın öncü rol oynadığı bugünün düşünömselliği, Beck’in minvalinde değerlendirildiğinde bu teknolojilerin mekan ve kültür sınırlarını aşarak sermaye akışına katkıda bulunan ve bireylerin farklılıklarını yok ederek eşit düzeyde aynı zaman ve uzamda buluşturan bir yapı sergilemektedir.

Giddens'in da belirttiği gibi; düşünömsellikte zaman ve uzamın ayrılması, toplumsal ilişkilerin küresel sistemleri de dahil etmek üzere geniş zaman-mekan dilimlerinde yeniden bir araya gelmesinin önkoşuludur (Giddens, 2010: 36). Bugünün düşünömselliğinde yapay zeka teknolojilerinin de zaman ve uzamı yeniden şekillendirdiği açıkça görölmektedir. Günümüzde teknoloji odaklı gelişen sanayinin, özellikle küresel pazarlama üzerinden sermaye birikimi yapılmasına katkıda bulunan yapay zeka teknolojileri, reklam, fiyatlandırma, hedef kitlesi belirleme ve müşterinin dijital ayak izine göre hizmet ürünü sunma gibi birçok konuda kullanılmaktadır (Kuruca, Üstüner ve Şimşek, 2022: 92). Deyim yerindeyse, düşünömsel modernleşme, yeni bir tür kapitalizm, emek, küresel düzen, yeni bir gündelik hayat ve devlet üretmektedir (Beck, Bonss ve Lau, 2003: 2-3). Düşünömselliğin yapay zeka teknolojilerini kullanarak tüm bu yeniliklerin inşasını gerçekleştirdiği günümüz yaşantısı bu minvalde, kapitalizmin coğrafi sınırları aşmasının yanı sıra bireyin benlik ve mahremiyet sınırlarının içerisinde dolaşarak üretim ve tüketim süreçlerini gerçekleştirdiğinin bir göstergesi niteliğindedir. Zira bugün yapay zeka algoritmalarıyla oluşturulan her bir meta veya içerik, algoritmaların bireyin dijital kimliğine sızarak edindiği bilgilerden elde edilerek tüketime yönlendiren bir süreç izlemektedir.

Başka bir deyişle, bireyin benliği ve mahremiyeti, kozmopolitleşmenin bilgi sermayesi akışında kaybolup gitmekte ve düşünömsel modernleşme tarafından da yeniden inşa edilmektedir. Yakın zaman önce Avrupa Birliğinin çeşitli insan haklarını korumak için "yapay zeka yasasının" oluşturulması ve kabulünün gerçekleşmesi de bu durumun bir kanıtı niteliğindedir (European Parliament News, 2024). Düşünömsel modernlik tarafından yapay zekanın önce bireyin mahremiyet ve benliğinin sınırlarını aşacak şekilde kodlanması daha sonra ise yine modernliğin yapıları tarafından belirli yasalar ve normlar ile bu sınırların tekrar çizilmeye başlanması, yapay zekanın bir yerinden çıkarma aygıtı olarak değerlendirilmesine de yol açmaktadır.

Giddens'in "uzmanlık sistemleri" olarak tanımladığı bir "yerinden çıkarma mekanizması" olarak ele alınabilen yapay zeka teknolojileri bu anlamda, özellikle riskle iç içe geçmiş güven üzerine kurulu düzenin bir parçası minvalinde değerlendirilebilir. Yapay zeka ile ilgili literatüre bakıldığında, yapay zeka sistemlerinin bilinçli ve yanlış kodlama ile oluşturulması, edindiği bilgi verilerinin doğruluğuna dair sorgulama, siber güvenlik ve etik gibi bir çok risklerin tartışıldığı görölmektedir (Efe, 2021: 6). Yapay zeka sistemleri her geçen gün geliştirilmeye devam etmekte dolayısıyla sürecin hala tamamlanmamış olması da bu alan hakkında risk ve belirsizliklerin daha fazla artmasına neden olmaktadır. Uzmanlık sistemlerine olan güven bugün, haklarında bir şey bilinmeyen ilkelerin doğruluğuna olan inanç anlamına gelmektedir (Giddens, 1994: 37). Uzmanlık sisteminin bir parçası olarak değerlendirilen yapay zeka teknolojileri de bugün kesin bilgiden uzak bir belirsizlik alanı olarak değerlendirilebilmekte ve bireylere daha iyi bir yaşantı sunacağına dair inançtan beslenmektedir. Uzmanlık sistemlerine olan güvenin tamamen sarsıldığı ve sürekli sorgulandığı günümüz düşünömselliğinde yapay zeka teknolojileri bu anlamda, risk biçimlerinin güven çerçevesine

sıkıştırıldığı bir kurumsallık olarak değerlendirilebilmektedir. Buna ilaveten Beck'in risk toplumu analizleri bağlamında, bu risklerden sadece yapay zekayı kullanan bireylerin değil yapay zeka teknolojilerini üretenlerin de etkileneceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Zira Beck'in bildirdiği üzere, bilimin risk tanımlamalarında sahip olduğu rasyonalizm tekeli kırılmış ve riski tayin edecek uzmanlar da ortadan kalkmıştır (Beck, 2011b: 37). Özellikle son günlerde yapay zeka teknolojilerinin insan zihninin beceri ve kabiliyetlerini birebir kopyalayacak duruma gelmesi, insan zihnini aşabileceği konusundaki tartışmaları gündeme getirmiştir. Robot Sophia, kelimeleri sanat eserlerine dönüştüren yapay zeka algoritmaları vb. gibi bir çok gelişme bu tartışmaların sıklaşmasına neden olmuştur. Örneğin, yapay zekanın öncülerinden, ünlü bilgisayar bilimci Geoffrey Hinton, yapay zekanın oluşturabileceği risklerin iklim değişikliğinden daha önemli bir konu olduğunu belirtmiş, iklim değişikliği gibi karmaşık bir sorunun temel çözümlerinin belirlenebileceğini ancak yapay zekanın potansiyel sorunları ve bu sorunlara karşı çözümler hakkında hala yeterli bilgi ve fikir sahibi olunmadığını ifade etmiştir (Euronews, 2023). Bu durum düşünümsel modernleşmede yapay zeka teknolojilerinin yan etkilerinin hesaplanamaz fakat tahmin edilebilirliğinin yüksek olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilmekte ve düşünümsel modernleşmenin oluşturduğu risk toplumunun temel karakteristik özelliği olarak algılanabilmektedir. Günümüz düşünümselliği, bu anlamda bilim ve teknolojinin artan gelişimi ile daha fazla ihtimallere ve gelecek senaryolarına açık bir görünüm sergilemekte ve toplumda "eğer"ler ve "acaba"ların çoğaldığı bir döneme işaret etmektedir. Özellikle yapay zeka teknolojilerinin orantısız kullanımının, belirli yasalarla sınırlanmadığı takdirde, insan zihninin makineye devredilerek zekasız ve tembel bir toplumun oluşabileceği bir gelecek tasavvuru kurgulanması bunun bir göstergesi niteliğindedir (Tekin, 2024: 125). Ayrıca, yapay zekanın gelişme ivmesi ve sonuçları hakkında kesin tahmin yapılamaması, insan dünyasının geleceği konusundaki çeşitli senaryoların artmasına neden olmaktadır. Başka bir deyişle, kurumsal düşünümselliğin merkezi bir unsur haline geldiği toplumsal dünyada senaryoların çeşitliliğinin gündeme gelmesi olağan bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır (Beck, Giddens, Lash, 1994: 59).

Düşünümsel modernleşmedeki bu dünya inşasının benliğin ve ötekinin iç içe geçerek dönüşümlere neden olduğunu belirten Beck'in perspektifinden bakıldığında artık bireylerin de bu eşitsizlik düzeninde yeni kimlik arayışlarına girmeye başladığını söylemek mümkündür (Beck, 2012: 12). Küresel ekonomik, politik, kültürel ve teknolojik süreçler, üst kademe ve alt kademe arasında karmaşık ve karşılıklı bağımlılığı artırırken bu kademeler içerisindeki bireylerin kimliklerinin de yeniden şekillenmesine olanak sağlamaktadır. Yapay zeka destekli avatarların oluşturulması, *metaverse* evrenler, sosyal medyanın yapay zeka tabanlı filtreleri gibi yeni teknolojiler gerçeklik ve sanallık arasındaki sınırları bulanıklaştırarak bireylerin fiziksel kısıtlamalara bağlı kalmadan yeni kimlikler yaratmasının bir aracısı olmaktadır (Eke ve Genç, 2023: 372-373). Her tıklama, her paylaşım, her beğeni ve her türlü sanal ortam bireyin benlik ve kimlik oluşumlarının önemli bir parçası olmuş ve bireylerin kimlikleri sadece kendi iç dünyalarında değil, aynı zamanda dijital ağ topluluklarının

kolektif bilincinde de çeşitlenir duruma gelmiştir. Düşünümsel modernite, bireylerin birkaç kimlik yönelimine sahip olduğu bir dönemi ifade ederek bugünkü yapay zeka temelinde dönüşen toplumun bir betimlemesi niteliğindedir (Beck, Bonss ve Lau, 2003: 28). Düşünümsel süreçte modernliğin yarattığı sistem, bireyin bireysel kimlik inşasında ve hayat tarzında çeşitli seçimlerle baş başa bırakmaktadır (Giddens, 2010: 110). Modern öncesi dönemde bireylerin kimlikleri genellikle geleneklerin ve toplumsal normların etkisi altında şekillenirken, modern dönemde modernitenin getirdiği çeşitli normlar ve sistemler tarafından belirlenmiştir. Günümüzde ise, modernitenin yeni bir dinamiği olan yapay zeka teknolojilerinin algoritmaları etrafında bireylerin kimliklerini belirleme eğilimi gözlemlenmektedir. Kendi ağlarının, konumlarının ve koşullarının yaratıcısı, kullanıcısı aynı zamanda tüm bunların sonucu olarak düşünümsel süreçte “yarı-özneye dönüşen bireyler” ise (Beck, Bonss ve Lau, 2003: 25), hem yıkımın sorumlusu hem de ortaya çıkardığı yeni düzendeki belirsizliklerin mağduru olmuştur.

Düşünümsel süreçte bireyin bu belirsizlikler alanındaki mağduriyetinin de sınırları yoktur. Zira her geçen gün düşünümselliğin yeni yapılar ile kendini yeniden inşa etmesi bireyleri yeni sorunlar ve risklerle baş başa bırakmıştır. Bu nedenle düşünümselliğin yeni mekanizması olan yapay zeka teknolojilerinin de yarattığı değişimleri getirdiği riskler ve sorunlarla birlikte ele almak, düşünümsel şekilde değerlendirmek gerekmektedir. Örneğin yapay zeka teknolojilerinin oluşturduğu edebiyat ürünlerini değerlendiren bir çalışma, bu teknolojilerin yazma süreçlerine katkılarını ve yazar/şair yerine konumlanmasının imkanı veya imkansızlığı üzerine tezler ortaya koymuş ve bu teknolojilerin her geçen gün geliştirilmesinden dolayı bu sorunların her gün değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir (Ceyhan Akça vd., 2024: 301). İnsanın bilinçaltındaki değerli şeylerin yaratıcı bir şekilde dışavurumu olarak ortaya çıkan sanat eserlerinin, yapay zeka teknolojilerinin algoritmalarının bir dışavurumu olarak ortaya çıktığı bu süreç, insanlığın yaratıcılık özelliğini devredip devretmeyeceği gibi soruları gündeme getirmiştir. Latour düşünümselliğin ustalık ve bilinçte bir artışa denk değil, aksine ustalığın imkansız olduğu ve bireyin eylemleri üzerindeki kontrolünde tamamen bir modernist kurgu olduğuna işaret ettiğini belirtmiştir (Latour, 2003: 36). Bu minvalde yapay zeka teknolojilerinin insanların yaratıcılık vasfını tamamen devralacağı henüz hala bilinmese de insanların üretkenliğinin ve yaratıcılık konusundaki özgünlüğünün getirdiği ustalığın zedeleneceğini ve yaratıcılıkları üzerindeki kontrolü kaybettiklerini söylemek mümkün olacaktır. Bu açıdan düşünümsellik ile bireylerin daha bilinçli bir yaşam sürdüğü bir yaşantıdan ziyade bilinçsiz ve refleksif bir yaşantı sürdüğünü söylemek daha doğru olacaktır (Beck, Bonss ve Lau, 2003: 3).

SONUÇ

Günümüz yaşantısı yapay zeka teknolojilerinin algoritmalarının sadece modern yapıların içerisine değil, bireyin benliğe kadar sızdığı bir noktaya geldiği düşünümsellik aşamasının bir göstergesi niteliğindedir. Beck ve Giddens’ın düşünümsellik analizleri, modernliğin kendisini sorgulayarak yeniden inşa ettiği, dinamiklerinin şekil değiştirdiği, bilim ve teknolojilerin bu inşa sürecindeki

konumunu ve bu süreçte bireylerin kimliklerinin ve benliklerinin de sürekli değişime uğrayarak düşünümsel hale geldiklerini bize bildirmektedir. Düşünümselliğin bu zemininde değerlendirilen yapay zeka teknolojileri, düşünümsel modernitenin yerinden çıkarıcı bir mekanizması olarak, düşünümselliğin dinamik yapısına entegre olmuş ve bireylerin gündelik yaşantısından, iş ve eğitim hayatlarına kadar pek çok alanda belirleyici bir rol oynamaya başlamıştır. Yapay zeka teknolojilerinin yarattığı değişimlerin olumlu ve olumsuz pek çok yanının tartışılmaya başlandığı son günlerde, bu teknolojilere düşünümsellik minvalinde baktığımızda, modernliğin altını oyduğu yapılar, sınırlar, düzenler ve benlikler gün yüzüne çıkmaktadır. Yeni bilgiler ışığında sürekli yok etme ve inşa etmenin bir döngü haline girdiği düşünümsellik, yapay zeka teknolojilerinin sunduğu her türlü enformasyon ağlarının istenmeyen sonuçlarını, belirsizliklerini ve risklerini bünyesinde barındırmaktadır. Öyle ki yapay zeka teknolojilerinin ilerleme ivmesinin her gün yükseldiği bu süreç, bireyleri her geçen gün farklı sorunlarla ve belirsizliklerle bıraktığından dolayı insanların varoluşu ve var ettikleri üzerine daha fazla düşünmesi gerekliliğini de ortaya çıkarmaktadır. Bireyi her an kendisi ve çevresini sorgulatan bir görünüme kavuşturan ve düşünce süreçlerini manipüle ederek benliği düşünümsel hale getiren günümüz düşünümselliğinin bugün, yapay zeka teknolojilerini de kullanarak bireyin kendisi ve çevresi ile sınırlarını daha bulanıklaştıran bir sistematik izlediği görülmektedir. Bu doğrultuda, bu çalışmada Beck ve Giddens'in düşünümsellik analizleri ışığında, yapay zeka temelinde dönüştürülen toplumsal yaşantının altında yatan nedensellikler incelenmiş, yapay zeka teknolojilerinin toplumu dönüştüren temel unsurlardan biri olarak, modernliğin düşünümselliğinin yansımaları ekseninde ne tür izdüşümleri olduğu değerlendirilmiştir.

KAYNAKÇA

Aydın, S., Nalbant, K. G., & Coğuplugil, B. B. (2023). Yapay Zekâ ve Sanal Gerçeklik.

Teknolojilerinin Dijital Pazarlamanın Gelişimi Üzerine Etkileri. *Rahva Teknik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 1-10.

Beck, U. (1987). *The Anthropological Shock: Chernobyl And The Contours Of The Risk Society*. *Berkeley Journal of Sociology*, 32, 153–165.

Beck, U. (1992). How Modern is Modern Society? *Theory, Culture & Society*, 9(2), 163-169.

Beck, U. Giddens, A. ve Lash, S. (1994). *Reflexive Modernization Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. California: Stanford University Press.

Beck, U. Bonss, W. ve Lau, C. (2003). The Theory of Reflexive Modernization Problematic, Hypotheses and Research Programme. *Theory, Culture & Society*, Vol. 20(2), 1–33.

Beck, U. (2005). *The Cosmopolitan State: Redefining Power in the Global Age*. *Int J Polit Cult Soc* 18, 143–159.

Beck, U. (2008). Reframing Power in the Globalized World. *Organization Studies*, 29(5), 793-804.

Beck, U. ve Grande, E. (2010). Varieties of Second Modernity: The Cosmopolitan Turn in Social and Political Theory and Research. *The British Journal of Sociology*, 61(3), 410- 443.

- Beck, U. (2011a). Cosmopolitanism as Imagined Communities of Global Risk. *American Behavioral Scientist* 55(10), 1346–1361.
- Beck, U. (2011b). *Risk Toplumu Başka Bir Modernliğe Doğru*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Beck, U. (2012). Redefining the Sociological Project: The Cosmopolitan Challenge. *Sociology*, 46(1), 7-12.
- Ceyhan Akça, N. & Aslan Cobutoğlu, S. & Özbek, Ö. Y. & Akça, M. F. (2024). Yapay Zekânın Edebiyatta Kullanım Serüveni. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (39), 283-306.
- Descartes, R. (2013). *Söylem Kurallar Meditasyonlar*. İstanbul: İdea Yayınevi.
- Efe, A. (2021). Yapay Zekâ Risklerinin Etik Yönünden Değerlendirilmesi. *Bilgi Ve İletişim Teknolojileri Dergisi*, 3(1): 1-24.
- Eke, N. P., ve Genç, M. (2023). Hakikati İnşa Etmek: Fotoğraf, Yapay Zekâ, Kimlik ve Mekân İlişkisi. *İletişim Ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 358-377.
- Esgin, A. (2013). İmal Edilmiş Belirsizlikler Çağının Sosyolojik Yönelimi: Ulrich Beck ve Anthony Giddens Kaynaklı “Risk Toplumu” Tartışmaları. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 12 (3), 683- 696.
- Giddens, A. (1984). *The Constitution Of Society*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1994). *Modernliğin Sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2010). *Modernite ve Bireysel Kimlik Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*. İstanbul: Say Yayınları.
- Günek, A. (2023). Dijital Çağda Bilginin Dönüşümü ve Yapay Zeka: Üretim ve İktidar İlişkileri Açısından Bir Değerlendirme. *Communicata* (25), 1-8.
- Hannigan, J. (2022). *Environmental Sociology*. New York: Routledge.
- Heidegger, M. (2017). “Heidegger’in Uzun Soluklu Meselesi: Teknoloji”, *Heidegger: Teknoloji ve İnsanlığın Geleceği* (iç). Der. ve Çev: A. Aydoğan. Ankara: Say Yayınları.
- Kazcynski, T. (1996). *Sanayi Toplumu ve Geleceği*. Çanakkale: Kaos Yayınları.
- Kuruca, Y., Üstüner, M., & Şimşek, I. (2022). Dijital Pazarlamada Yapay Zekâ Kullanımı: Sohbet Robotu (Chatbot). *Medya Ve Kültür*, 2 (1), 88-113.
- Latour, B. (2003). Is Re-modernization Occurring – And If So, How to Prove It? A Commentary on Ulrich Beck. *Theory, Culture & Society*, Vol. 20 (2), 35–48.
- Öztemel, E. (2020). *Yapay Zeka ve İnsanlığın Geleceği*. (Ed: Şeker M., Bulduklu Y. Korkut, C. ve Doğrul, M.). Bilişim Teknolojileri ve İletişim: Birey ve Toplum Güvenliği. Ankara: Berk Grup Yayıncılık. 75-90.
- Ritzer, G. (2013). *Sosyoloji Kuramları*. Ankara: De Ki Basım Yayınları.
- Saygın, A. U. (2016). Anthony Giddens’in Sosyolojisinde Modernliğin Boyutları. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 69-80.
- Tekin, Ömer F. (2024). Yapay Zeka’nın Yasası Olabilir mi? Varsa İnsanlığı Kurtarabilir mi? *Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 115–127.

- Therborn, G. (2000). At the Birth of Second Century Sociology: Times of Reflexivity, Spaces of Identity and Nodes of Knowledge. *British Journal of Sociology* 51, 37–58.
- Ünüvar, N. (2020). *İnternet Risk mi, Fırsat mı?* (Ed: Şeker M., Bulduklı Y. Korkut, C. ve Doğrul, M.). Bilişim Teknolojileri ve İletişim: Birey ve Toplum Güvenliği. Ankara: Berk Grup Yayıncılık. 23-28.
- Wallace, R. A. ve Wolf, A. (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları Klasik Geleneğin İyileştirilmesi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Wimmer, J. ve Quandt, T. (2006). Living In The Risk Society: An Interview With Ulrich Beck. *Journalism Studies*, 7 (2), 337- 347.
- BBC News (2024). <https://www.bbc.com/turkce/articles/ce5je6xjd80o>
- European Parliament News (2024). <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20240308IPR19015/artificial-intelligence-act-meps-adopt-landmark-law>
- Euronews (2023). <https://tr.euronews.com/2023/05/08/yapay-zekanin-fikir-babalarindan-hinton-uyardi-yapay-zekanin-tehditleri-iklim-krizinden-da>